

УДК 377.1:37.02:371.315

Н.А. Конюхова, ст. викл.
Миколаївського політехнічного
коледжу

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті розкрито особливості організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: самостійна робота, самостійність, самостійна діяльність, організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности организации самостоятельной учебно-познавательной деятельности студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: самостоятельная работа, самостоятельность, самостоятельная деятельность, организация, учебно-познавательной деятельности студентов.

Annotation. The author of this article focuses effective organizing teaching learning student activity in the institutions of higher education.

Keywords: independent work, independence, independent activity, organization teaching learning student activity.

Постановка проблеми. У зв'язку із входженням України до Європейського освітнього простору пріоритетними для освіти стали інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям розвитку суспільства. Якщо попередні концепції вітчизняної освіти орієнтувалися на знання, уміння, навички, суспільне виховання тих, кого навчають, то нині орієнтирами освіти стали компетентність, ерудиція, індивідуальна творчість, самостійний пошук знань і потреба в їх удосконаленні, висока культура особистості.

Формування внутрішньої потреби до самонавчання є вимогою часу й умовою реалізації особистісного потенціалу. Здатність людини самоствердитися на професійному рівні цілком залежить від її індивідуального залучення до самостійного процесу одержання нових знань. Розв'язання цього завдання здійснюється через пошук змісту, форм, методів і засобів навчання, що забезпечують розширення можливостей розвитку, саморозвитку й самореалізації особистості. Одним із основних видів

навчальної діяльності, за допомогою якого можна поліпшити якість підготовки фахівців, є самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів. Зростання соціального значення неперервної освіти висококваліфікованих спеціалістів зумовлює необхідність переорієнтації навчально-виховного процесу вищого навчального закладу на цілеспрямовану підготовку майбутніх спеціалістів. Правильно організована самостійна робота є необхідною умовою успішного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню організації самостійної роботи студентів приділяли значний інтерес багато вітчизняних і зарубіжних дослідників. Самостійна робота визначається як один із ефективних методів пізнавальної діяльності в роботах А. Алексюк, Б. Єсипова, П. Підкасистого та ін.; самостійна робота як форма організації навчання досліджується Ю. Бабанським, М. Дяченком, Л. Кандибович, І. Лернером, В. Сиротюком та ін.; значна увага приділяється управлінню самостійною пізнавальною діяльністю студентів (В. Бондар, Т. Габай, Є. Машбиць, В. Паламарчук, М. Солдатенко, Н. Протасова та ін.); проблему самостійної роботи студентів та її впливу на розвиток особистості досліджували В. Буряк, Н. Гелашвілі, Б. Єсипов, Ю. Калугін, В. Козаков, Є. Марусова, М. Моро, В. Мороз, І. Наумченко, П. Підкасистий, Л. Хаславська та ін.); питанням розвитку самостійності під час позааудиторної діяльності присвячені дослідження О. Дубасенюка, Л. Клименко, В. Лозової, М. Лубенця та ін.

На думку дослідників М. Айзенберга, Г. Воробйова, І. Геллера, Н. Гендіної, М. Жалдака, Н. Морзе, Л. Макаренко, Є. Полат, Л. Савенкової, С. Яшанова та ін., досягнення сформованості у студентів самостійності багато в чому залежать від уміння самостійно здобувати, опрацьовувати й використовувати інформацію в процесі освітньої і наукової діяльності.

Гуманістичну функцію освіти виділяють вчені В. Лисовський, А. Зельманов, А. Кон, Л. Коган та ін. С. Подмазін трактує цю функцію як

«відтворення і розвиток сутнісних сил людини, утвердження людської особистості як найвищої суспільної цінності» [6, 30].

Мета статті – проаналізувати сутність і особливості організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійний розвиток майбутніх спеціалістів різних галузей є невід'ємною частиною особистісного розвитку, в основі якого лежить принцип саморозвитку, творча самореалізація. З огляду на це, державне й суспільне замовлення вищій школі на підготовку високоосвіченої інтелектуальної еліти поєднується із завданням соціокультурної модернізації українського суспільства, а це ставить освіту в центр осмислення реалій і перспектив розвитку потенціалу нашого народу. Тому серйозного наукового аналізу потребує концептуальна сутність моделі спеціаліста. Дана категорія є визначальною, оскільки започатковує ціль, досягнення якої прагне вища школа в процесі своєї практичної діяльності [8, 108].

У цьому контексті варто виділити щонайменше три проблеми:

1) поєднання в моделі спеціаліста специфічних професійних вимог та їх узгодження із загальними особистісними якостями;

2) урахування в моделі спеціаліста не лише статичних компонентів, тобто таких якостей особистості, що необхідні представникам усіх спеціальностей упродовж усієї професійної діяльності, але й динамічних, що можуть швидко змінюватися під впливом технологічного оновлення;

3) організація ефективного управління, здатного забезпечити морально здорову зацікавленість усіх учасників навчального процесу успішним оволодінням обраною спеціальністю.

Виділені проблеми передбачають чітке діагностування цілей педагогічної діяльності, що буде забезпечуватися:

- точним визначенням і описом особистісної якості майбутнього спеціаліста, що можна правильно виділити із загального контексту властивостей;
- наявністю «інструмента» для однозначного виявлення якості, що діагностується в процесі об'єктивного контролю за її формуванням;
- можливістю вимірювати інтенсивність формування якості;
- наявністю шкали оцінювання якості [7, 40].

Розгляд професійного розвитку як безперервного особистісно орієнтованого процесу самопроектування студента дає можливість зрозуміти умови, механізми, рушійні сили й динаміку цього процесу.

Джерелом самопроектування студентів дослідники В. Безруков, А. Сластьонін, С. Тюнніков, Г. Щедровицький та інші вважають здатність безперервно відображати світ, відбирати й інтегрувати інформацію, накопичувати досвід самоосвіти і на цій основі виробляти вміння самоорганізації. Зовнішні чинники, наприклад, зміна параметрів системи професійної підготовки спеціалістів, створюють сприятливі умови для перебудови студентом своїх особистісних структур, що є основою самопроектування. Ця категорія розглядається як усвідомлена діяльність, спрямована на вдосконалення особистості відповідно до вимог професії, що ґрунтується на предметній і методичній, особистісній та професійно-психологічній позиціях.

Вивченню проблеми підвищення ефективності організації й проведення самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів присвячено значну кількість досліджень. На теоретичному й методологічному рівнях проблему організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів розглядають такі дослідники, як А. Алексюк, Л. Барановська, Р. Гуревич, М. Данилов, Б. Єсіпов, В. Козаков, І. Лернер, Л. Підкасистий, Л. Романишина, М. Сметанський, А. Усова, Т. Шамова та ін.

У результаті аналізу науково-методичної літератури можливо зробити висновки, що у сучасній педагогіці наявні проблеми визначення дидактичних умов формування вмінь і навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів, суперечності між соціальною потребою в оволодінні професійними знаннями, вміннями та навичками студентами економічних спеціальностей вищих навчальних закладів і наявним рівнем їхньої фахової компетенції. Більшість досліджень і розробок методики самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів базуються на принципах загальноосвітньої діяльності, але не повністю враховують специфіку підготовки фахівців з економічних наук. Нагальним питанням формування й організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів є визначення дидактичних умов ефективності такого процесу навчання, тобто таких чинників навчального процесу, що сприяють покращенню якості навчання. Серед таких умов науковці визначають забезпечення професійної спрямованості навчального матеріалу, проблемність змісту навчання, організацію педагогічної взаємодії в різних навчальних системах, використання різноманітних дидактичних технологій, відповідність принципам навчання. Необхідною умовою впровадження самостійної роботи студентів є відповідне наукове й методичне забезпечення. Проте недостатньо дослідженим у сучасній педагогіці залишається поєднання технології навчання в малих групах, проблемного навчання, кейс-методики й новітніх інформаційних педагогічних технологій з інтеграцією знань як дидактичних умов організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх економістів [4, 17].

У цілісній системі особистісної зорієнтованої професійної підготовки майбутнього спеціаліста є самостійна робота, що покликана формувати професійно значущі та особистісні якості, обумовлені індивідуально-психологічними особливостями. До таких психологічних детермінант насамперед відносять саморегуляцію. О. Конопкін та А. Осницький виокремлюють із

загального контексту моменти предметної саморегуляції й співвідносять їх із організацією самостійної роботи.

Предметна саморегуляція передбачає високий рівень самосвідомості, адекватну самооцінку, рефлексивність мислення, самостійність, організованість, цілеспрямованість, сформованість вольових якостей. Як підкреслює А. Осницький, у процесі цілеспрямованих дій уміння із саморегуляції можуть бути успішно сформовані за відносно короткий термін. Цікавими є рекомендації А. Маркової, що орієнтують студентів на оволодіння прийомами смислового опрацювання тексту, культури читання, загальними прийомами запам'ятовування, концентрації уваги, пошук додаткової інформації, прийомами раціональної організації часу, вмілого поєднання праці й відпочинку з посиленням на правила гігієни розумової праці.

«Самостійність» формується в процесі соціальної взаємодії в різних аспектах, зокрема, в пізнавальному. «Пізнавальна самостійність» і «самостійність» знаходяться у відношенні частини й цілого. Самостійність характеризується мотиваційними й процесуальними аспектами, тобто всім тим, що забезпечує залучення активної діяльності, з одного боку, і здатністю приймати рішення, знаходити шляхи їх реалізації і здійснення — з іншого. Пізнавальна самостійність як одна зі сфер функціонування самостійності містить також мотиваційний і процесуальний компоненти. В останньому розрізняють два аспекти: змістовий і операційний. Змістовий забезпечує формування у людини наукових понять, способів і методів пізнання нового. Операційний містить інструменти пізнання — інтелектуальні вміння. Поєднання цих аспектів є процесом самостійної пізнавальної діяльності. Самостійна пізнавальна діяльність може виникнути в результаті внутрішнього спонукання, мотивації студентів чи стимулюватися зовнішніми вимогами, умовами, що можуть викликати позитивний або негативний ефект. Трактуювання «самостійності» привело дослідників до спроби відобразити в

понятті «самостійна діяльність» не лише зовнішні, але й внутрішні ознаки, не просто засвоєння знань, а обов'язкове їх творче перетворення. Існує два види навчальної діяльності: перший розрахований на діяльність пам'яті (використання матеріалу, викладеного в підручниках та інших джерелах); другий розрахований на діяльність мислення і творчої уяви (творче перетворення засвоєних знань та набуття вмінь і навичок самостійно набувати знання).

Поряд із цим деякі автори (С. Годник, Н. Вьюнова, Г. Якушева, К. Гайдар та ін.) у трактуванні поняття «самостійна робота» зосереджують увагу на слові «робота» й відносять до неї різноманітні види навчальних завдань, щостуденти виконують без сторонньої допомоги, але за завданням педагога [2, 18]. Величезна кількість завдань для самостійного виконання, які називаються самостійною роботою, потребують впорядкування. Це призвело до класифікації за різними критеріями.

Таким чином, аналіз літератури показав, що самостійною роботою є складання планів, конспектування, рецензування, користування словниками, робота з дидактичним матеріалом; спостереження, моделювання, образотворче мистецтво. Відповідно, самостійна робота містить усі види навчальної діяльності, що виконується без безпосереднього контролю з боку викладача.

Отже, розуміння слова «робота» не як результату певної діяльності, а як процесу отримання певного результату, характеризує самостійну роботу в загальноприйнятому розумінні як самостійну навчальну діяльність [1, 18]. Об'єктом цієї діяльності є навчальне завдання. Однак це не означає, що «діяльність» і «робота» є взаємозамінними. Поняття «діяльність» ширше і містить у собі поняття «робота» як частину цілого, як конкретний вид діяльності.

Ядром самостійної навчальної діяльності називають пізнавальне завдання, яке, відображаючи її цілі, водночас є засобом конструювання

змісту освіти у формі завдань, формування суспільно значущої діяльності і управління процесом її формування [3, 37].

Обов'язковим елементом пізнавального завдання є проблема, яка стимулює самостійний пошук її вирішення. Участь у проблемно-пошуковій діяльності — необхідна умова формування самостійності студентів. Проблемно-пошуковим, на думку дослідників, повинне бути вирішення пізнавальних завдань різного типу як застосування раніше засвоєних знань, так і визначення нових шляхів для поповнення знань.

Виконання згаданих пізнавальних завдань у певній системі дає можливість засвоїти технологію їх вирішення, відпрацювати прагнення до пошукового пізнання, оволодіти прийомами перенесення засвоєних знань і набутих умінь у нові ситуації навчання й професійну діяльність спеціаліста. Отже, фактично організовуючим початком самостійного пізнання як процесу навчання є сама пізнавальна діяльність, а у визначенні самостійної навчальної діяльності вона називається «засобом навчання», тим, за допомогою чого навчають, а також «формою навчально-наукового пізнання».

Наразі активні економічні, професійні й освітні контакти з різними країнами світу викликають зацікавленість до вивчення інформатики як засобу отримання необхідної інформації з комп'ютерних мереж. Збільшення потоку інформації вимагає від споживача вміння самостійно знаходити, аналізувати, систематизувати й використовувати необхідну інформацію.

Велика кількість праць, пов'язаних із методикою навчання, так чи інакше стосуються питання самостійної діяльності. Самостійна діяльність із вивчення інформатики визнається природною й необхідною частиною навчального процесу, і для успішного функціонування всієї системи навчання необхідною умовою є інтенсивна самостійна діяльність студентів.

У процесі діяльності в людини виникає потреба обміну інформацією, потреба спілкування для вирішення життєво важливих завдань, тобто відбувається спілкування, зокрема, за допомогою комп'ютерних технологій.

Таким чином, комп'ютер є засобом спілкування. Комп'ютерні технології завжди пов'язані з життєвими ситуаціями. Відповідно, навчання можливе лише в умовах спілкування, до того ж на проблемних ситуаціях, у вирішенні яких беруть участь всі студенти і кожний робить свій внесок. Особливе значення надається оцінюванню студентами власних можливостей у розв'язанні проблемних ситуацій, що підвищуються з розвитком здатності студентів синтезувати теоретичні знання в процесі вирішення конкретних професійних завдань. Без усвідомлення власної здатності вирішити таке завдання особистісна значуща проблемна ситуація виникнути не може. Тому навчально-пізнавальний процес повинен бути заповнений активною самостійною діяльністю, де студенти необхідні, щоб її моделювати. Лише безпосередня участь чи причетність студентів до всього, що відбувається, дає їм можливість ефективно формувати не лише вміння спілкуватися, але й відповідну поведінку, світогляд і навіть переконання. Саме такий підхід до навчально-пізнавального процесу і організації самостійної навчальної діяльності дає змогу реалізувати освітню, комунікативну та виховну функції інформатики як навчальної дисципліни.

Незважаючи на значну кількість досліджень в дидактиці і методиці, залишилось багато не вирішених питань з проблеми управління самостійною навчальною діяльністю, що зумовлює необхідність системного висвітлення комплексу аудиторно-позааудиторної самостійної діяльності з інформатики як єдиного процесу. Гарантувати цей процес може лише управління, яке містить, окрім організації, ще й регуляцію й стимуляцію цієї діяльності за допомогою науково обґрунтованих і перевірених практикою засобів дії. Інакше самостійна навчальна діяльність перетвориться в неконтрольований процес. Очевидно, що управлінська стратегія повинна бути доведена до кінця, тобто від постановки цілей спрямовуватися до її реалізації у вигляді очікуваного результату. Це можливо лише у процесі розгляду процесу управління як єдиного, послідовного руху до мети. Щоб не йти шляхом прос-

того пристосування до студентів, необхідно цілеспрямовано впливати на їхні інтереси й створювати необхідну для досягнення поставленої мети потребу і мотивацію, тобто управляти зсередини, коригувати певним чином їх самоуправління. Іншими словами, зовнішнє управління повинне переходити у внутрішнє і тим самим забезпечувати результат досягнення поставленої мети.

Висновки. Отже, на сучасному етапі, враховуючи недосконалість методів і засобів організації й управління самостійної навчальної діяльності в педагогіці, необхідно розробляти нові ефективні системи навчання. Організація самостійної навчальної діяльності студентів є доречною в зв'язку з перебудовою цілей, завдань навчання і оптимізації процесу навчання, що формує активну творчу особистість, яка вміє самостійно набувати знання й удосконалювати сформовані раніше вміння, самостійно моделювати різноманітні професійні ситуації.

Література

1. Буряк В.К. Умови та засоби самоосвіти студентів / В.К. Буряк // Вища школа. - 2002. - № 6. - С. 18-19.
2. Годник С.М. Самостоятельная деятельность студентов: некоторые основы самоорганизации / [Годник С.М., Вьюнова Н.И., Якушева Г.И. и др.] – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1994. – 20 с.
3. Малькова З.А. Качество образования в школе / З.А. Малькова // Перспективы: вопросы образования. - 1990. - № 1. - С. 27-37.
4. Петрова А.В. Дидактичні умови організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів / А.В. Петрова // Рідна школа. – 2006. - № 7. – С. 16-19.
5. Підкасистый П.И. Сущностная характеристика познавательной деятельности / П.И. Підкасистый // Вестник высшей школы - 1985. - №9. - С. 35-39.
6. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: социально-философское исследование / С.И. Подмазин. - Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.
7. Рогова О.В. Формування пізнавальної активності студентів у процесі самостійної роботи О.В. Рогова // Напрямки наукових досліджень кафедри педагогіки. Педагогіка та психологія : Збірн. наук. праць; За ред. В.І. Лозової. – Харків : 1997 - С. 39-41.
8. Ткаченко М.В. Самостійна робота студентів як чинник професійного становлення майбутнього фахівця / М.В. Ткаченко // Наука і освіта. – 2008. - № 1-2. –С. 107-110.